

SEBİT MUKANOV VE “BOTAGÖZ” ADLI ROMANININ DİL ÖZELLİKLERİ

Uğur GÜRSU*

ÖZET

Sebit Mukanov Kazak edebiyatının 20. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden biridir. Romanlarının ve şiirlerinin yanı sıra Kazak folkloruyla ilgili araştırmaları da bulunan yazarın en önemli eserlerinden biri “Botagöz” adlı romanıdır. Bu makalede Sebit Mukanov’un yaşamı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra, tarafımızdan Türkiye Türkçesine aktarılmış olan “Botagöz”ün dil özelliklerinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Sebit Mukanov, Botagöz, Kazak Türkçesi, Kazak romanı.*

ABSTRACT

Sebit Mukanov is one of the most important figures in Kazakh literature in the 20th century. The writer has studies about Kazakh folklore as well as his novels. The novel “Botagöz” is one of his most important works. In this article, after we give information about Sebit Mukanov’s life and works; we will talk about the linguistic features of “Botagöz” which was translated into Turkey’s Turkish by us.

Keywords: *Sebit Mukanov, Botagöz, Kazakh Turkish, Kazakh novel.*

* Yrd. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

I. Yaşamı ve Eserleri

Sebit Mukanov 22 Nisan 1900'de bugünkü Kuzey Kazakistan eyaletinin şehirlerinden biri olan Jambıl'da doğdu. Yazar 18 Nisan 1973'te Almatı'da vefat etti. Mukanov çocukluk yıllarında ilk öğrenimini köy imamından almıştır. Küçüklüğünden itibaren halkın dilindeki şiir ve türküleri ezberleyip, topluluk önünde okumayı seven Mukanov, 14-15 yaşlarında hem sözlü hem de yazılı olarak eser vermeye başladı.

Ombı'daki öğretmenlik kursunu 1919'da, Orınbor'daki işçi fakültesini 1926'da, Moskova'daki "Kızıl Profesörlük" Enstitüsünü 1935'te bitirdi. 1926-1928 yılları arasında "Bostandık Tuwı Gazetesi"nin yazı işleri sorumlusu, "Enbekşi Kazak" (bugünkü "Egemen Kazakistan) gazetesinde bölüm şefi, Kazakistan Devlet Yayınevinin baş redaktörü olarak görev yaptı. 1935-1936 yılları arasında "Kazak Edebiyeti" gazetesinin baş redaktörü olarak çalışan Sebit Mukanov, 1941-1951 yılları arasında Kazakistan Yazarlar Birliğinin başkanlığı görevini yürüttü. Ayrıca 1937-1941 yılları arasında Kazakistan Ulusal Parti Üniversitesinde profesörlük vazifesinde de bulunmuştur.

Mukanov'un ilk kitabı olan "Sovyet Ökimeti Jene Kazak Eyeli" (Sovyet Yönetimi ve Kazak Kadını) çeşitli şiirler, makaleler ve çevirilerden meydana gelmekte olup, 1924 yılında basılmıştır. Basılmış olan şiir kitapları şunlardır: "Jumastın Ölimi" (Jumas'ın Ölümü) (1988), "Albom" (Albüm) (1924), "Balböne" (1926), "Oktayabr Ökilderi" (Ekim Temsilcileri) (1924), "Suluşşaş" (1928), "Ak Ayuw" (Ak Ayı) (1935). Yazarın "Esiya" (1925), "Azgım" (1927), "Ker Zaman" (Kadim Devir) (1928), "Altın Aymak" (Altın Bölge) (1934), "Til Aluüşılar" (Öğüt Alanlar) (1942) adlı kısa öykülerinin yanı sıra, uzun hikayeleri de bulunmaktadır: "Akböpenin Zarı" (Akböpe'nin Izdırabı) (1927), "Dostar" (Dostlar) (1937), "Balwan Şolak" (Şolak Pehlivan) (1941), "Baktaşının Balası" (Çobanın Çocuğu) (1953).

Sabit Mukanov'un Kazak edebiyatındaki ünü, büyük oranda, onun romanlarından gelmektedir. "Adaskandar" (Kaybolanlar) (1931) adlı romanı, düzeltmelerden sonra 1959 yılında "Möldir Mahabbat" (Saf Aşk) adıyla tekrar basılmıştır. Bu roman, önce "Sın Baya" (1935) ve daha sonra "Svetlaya Lyubov" (1962) adlarıyla Rusçaya çevrilmiş ve birkaç kez basılmıştır.¹

Yazar "Möldir Mahabbat" adlı romanının başında bu düzeltme ve değişiklikleri neden yaptığını şu şekilde açıklamaktadır: "Bu, Kazakçası 1931 ve 1935 yıllarında "Adaskandar" adıyla, Rusça çevirisi ise 1935 yılında "Sın Baya" olarak basılan romandır. Vaktiyle halkın beğeniyle okuyup, hararetle

¹ *Kazak Edebiyeti Ensiklopediyalık Anıktamalık*, Almatı, Arana Baspası, 2005, "Mukanov Sebit" maddesi, s.377.

üzerinde tartıştığı bu romanda, eleştirmenlerin makalelerinden ve okurların mektuplarından birtakım dikkate değer eksiklikler olduğu anlaşıldı. Onları o sırada düzeltmeye, çağdaş hayatın sürekli ortaya çıkan meseleleri imkan vermedi.

Son zamanlarda bu romanı arayanlar çoğaldı, bunun başlıca sebebi, sonraki yıllarda tekrar basılmayan romanın değil piyasada, kütüphanede bile seyrek bulunmasıdır. Bu durumu fark edince, hâlâ boş vaktim olmamasına rağmen, okuyucu topluluğunun makul arzusuna uyarak, romanı biraz geliştirip, tekrar yayımlamayı uygun buldum.

Edebî eserin canlı bir varlık gibi olduğu malumdur; vücudun bir yerine musallat olan küçücük bir cerahatin, sızısını tüm vücuda yayması gibi, edebî eserin de bir yerine dokundurulan kalem, bütün yapıyı yerinden oynatır. Bu yüzden de "düzeltme" adı verilen oltaya yakalanan eser, yama yapılan bir şey gibi değil, bazen yeni baştan yaratılan bir şey gibi olur.

Önce "Adaskandar", şimdiyse, "Möldir Mahabbat" adını verdiğim bu eser de böylesi bir "operasyona" uğradı. Kaynakları, olayları, temel karakterleri, onların kendi aralarındaki dramatik ilişkileri eskisi gibi olmakla birlikte, anlatım açısından roman epeyce değişerek, başından sonuna kadar tekrar yazıldı. Böyle olmasının diğer bir önemli sebebi şudur: Ağır suçu yüzünden adil bir ceza çeken baş kahraman "kartal", gerekli cezayı çekip, vatandaşların arasına katıldıktan sonra, romanı olgunlaştıracak yeni materyaller verme lüzumunun doğması ve

"Adaskandar" basıldıktan sonra, diğer bir başkahramanı olan Betes'in de geniş "hatıratının" bulunmasıdır.

Yukarıda adı geçen değişikliklere uğradıktan sonra, romana önceki adı olan "Adaskandar"ı vermektense, "Möldir Mahabbat" (Saf Aşk) adını vermek uygun görüldü.²

Yazarın diğer romanları ise şunlardır: "Temirtas" (1935), "Esil" (1937), "Jumbak Jalaw" (Jumbak'taki Bayrak) (1938), "Sırderya" (1947) ve "Ömir Mektebi" (Hayat Okulu) (1930-1964) adlı üçlemesi. "Jumbak Jalaw", tıpkı "Adaskandar" romanı gibi yazar tarafından tekrar ele alınmış ve Botagöz adıyla tekrar basılmıştır. Roman yeni adıyla Rusçayla birlikte diğer yabancı dillere çevrilmiş ve çok okunmuştur.

Sebit Mukanov, Kazak Türklerinin meşhur halk bilimcisi Şokan Welihanov'un hayatını konu alan ve üç cilt olarak tasarladığı "Akkan Juldız" (Kayan Yıldız) adlı romanının son cildini yazmadan vefat etti.

² Sebit Mukanov, *Möldir Mahabbat*, Almatı, Atamura Baspası, 2006, s.5.

Mukanov tiyatro sanatına da değerli katkılarda bulunmuştur, yazarın "Akan men Zayra" (Akan ile Zayra) (1936, Muhtar Ewezov'la birlikte), "Partilet" (1938), "Altın Astık" (Altın Buğday) (1940), "Şokan Welihanov" (1964) ve "Kaşkar Kızı" (1958) adlı piyesleri bulunmaktadır.

Yazarın eser verdiği diğer sahalara ise edebiyat tarihi ve folklor araştırmalarıdır. Sebit Mukanov'un "XX Gasırdaki Kazak Edebiyeti" (20.Yüzyıldaki Kazak Edebiyatı) (1932), "XVII-XIX Gasırdaki Kazak Edebiyeti Tarihi Oçerkeri" (17.ve 19.Yüzyıllar Arasında Kazak Edebiyatı Tarihi Notları) (1941), "Ösüw Joldarımız" (Gelişme Yollarımız) (1960), "Jarkın Juldızdar" (Parlak Yıldızlar) (1964), "Halık Murası" (Halkın Mirası) (1974) gibi araştırmaları ile "Abay Kunanbayev" monografisi yayımlanmıştır.

Mukanov'un gazetelerde yayımlanan yazılarını topladığı birçok kitabı da bulunmaktadır: "Seyahattar" (Seyahatler) (1954), "Tuwgan Jerdin Tınında" (Doğduğum Yerin Kırında) (1955), "Tanda Tungan Baylık" (Şafakta Donan Zenginlik) (1957), "Alıptın Adımdarı" (Kahramanın Adımları) (1959), "Adam Atanın Şokısında" (Adem Baba Tepesinde) (1959), "Zamandas Tuwralı Anız" (Çağdaşım Hakkında Efsane) (1961).

Kazakistan Yazarlar Birliğinin üyesi olan ve 1941-1951 yılları arasında bu kurumun başkanlığını da yürüten Mukanov, Kazakistan Komünist Partisinde de çeşitli görevlerde bulunmuştur. Yazar, Abay Kunanbayev ve Şokan Welihanov adına verilen ödüllerin yanı sıra Kazakistan devletinin verdiği onur ödülüne de sahiptir. Sosyalist sisteme inanmış ve bu sisteme hizmet etmiş olan Sebit Mukanov iki kez Lenin nişanı (1960, 1970), iki kez de "Emeğin Kızıl Sancağı" nişanıyla (1950, 1957) taltif edilmiştir. Yazarın yaşamının büyük bir kısmını geçirdiği Almatı'daki evi 1975 yılından itibaren müze olarak faaliyet göstermektedir³.

II. Mukanov'un Kişiliği ve Sosyal Çevresi

Sebit Mukanov'un karakteri ve sosyal ilişkileri ile ilgili en ayrıntılı ve doyurucu bilgileri eşi Meriyam Mukanova'nın "Sagınışım Sebitim" (Hasretim Sebitim) adlı hatıratında bulmaktayız. Bu hatırat yazarın ailesi, yakın dostları ve yaşamının mühim noktalarını yansıtmak konusunda olduğu kadar, kendisinin edebiyata ve toplumsal meselelere bakışı konusunda da önem taşımaktadır.

Doğuştan yetim olan Mukanov'un dört erkek, iki kız çocuğu olduğu ve çocuklarına karşı her zaman yumuşak davrandığı, onları kırmamaya özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Mukanov'un ikinci oğlu olan Marat da babasının

³ Kazak Edebiyeti Ensiklopediyalık Anıktamalık, " Mukanov Sebit" maddesi, s.377-378.

izinden giderek yazar olmuş ve aynı zamanda, doktor unvanını almış olduğu tarih alanında akademik eserler kaleme almıştır⁴.

Meriyam Mukanova eşinin çocuksu ve saf bir kişiliğe sahip olduğunu, edebiyattan ve yazarlar birliğindeki işlerden başka şeylerle alakadar olmadığını bildirmektedir⁵. Sosyal bir kişilik taşıyan Mukanov'un evinin sürekli misafirlerle dolup taşıdığı, pek çok farklı milletten dostları olduğu anlaşılmaktadır⁶. Mukanov'un yalnız kalmaktan hoşlandığı zaman dilimi eline kalem aldığı anlardan ibaretti, bunun dışında insanlarla sohbet etmekten çok hoşlandığı hatıratında ifade edilmektedir⁷.

Sebit Mukanov ve ailesinin, yazarın "Kızıl Profesörlük Enstitüsü"nde okuduğu Moskova yıllarında büyük maddi sıkıntılar çektiğini anlatan Meriyam Mukanova, hatta o sırada yeni doğmuş olan üçüncü çocuklarının daha iki yaşına gelmeden hastalanıp öldüğünü, yavrucağı mezarlığa götürmek için araba tutacak paraları olmadığı için, tramvayla gittiklerini yazmaktadır⁸.

Yazarın eğitimini tamamlayıp Almatı'ya döndüğü 1935 yılında Yazarlar Birliği'nin başkanı seçilmesi, yaşamındaki önemli dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Sürekli toplantılar ve edebî sohbetlerle geçen bu günlerde, Mukanov edebi çalışmalarını da aralıksız sürdürmüştür⁹.

1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren Sovyetler Birliği genelinde yaşanan kovuşturma, soruşturma ve yargılamalar Kazakistan'da da etkisini göstermiştir. Stalin yönetiminin bu karanlık döneminde pek çok Kazak aydını haksız suçlamalarla idam edilmiş, hapsedilmiş veya Sibirya'ya sürülmüştür. Sebit Mukanov bu süreçte tutuklama ve suçlamaya maruz kalmasa da, Seken Seyfullin'le yakın dostluğu yüzünden, sık sık polis merkezine çağırılıp ifadesi istenmiş ve sürekli tutuklanma korkusuyla yaşamıştır.

Bu süreçte Sebit Mukanov'un çevresindeki pek çok insan, kendisiyle ilişkilerini kopararak ondan uzaklaşmış ve yazar bir anlamda toplumdan yalıtılmış olarak yaşamıştır. 1937 yılındaki bu sıkıntılı günlerde Sebit Mukanov Komünist Parti üyeliğinden çıkarılmış, eşi ve dört çocuğu ile birlikte büyük bir geçim sıkıntısı içine düşmüştür. Bir yıl kadar zaman geçtikten sonra Mukanov tekrar işe alınmış ve tutuklanma korkusu büyük oranda ortadan kalkmıştır¹⁰.

⁴ Meriyam Mukanova, *Sagınışım Sebitim*, Almatı, Ölke Baspası, 2000, s.4.

⁵ a.g.e., s.5.

⁶ a.g.e., s.7.

⁷ a.g.e., s.9.

⁸ a.g.e., s.39.

⁹ a.g.e., s.40.

¹⁰ a.g.e., s.41-46.

Yumuşak başlı ve sakin bir kişiliğe sahip olan Sebit Mukanov'un millî dil ve kültürle ilgili konularda gerektiğinde sesini yükseltmekten çekinmediğini bildiren Meriyam Mukanova, 1969 yılında meydana gelen bir olayı nakletmektedir: Kazakistan Pedagoj Enstitüsü'nde doktora yapmakta olan ve o sırada eğitim bakanı yardımcılığı görevinde bulunan Şerbakov soyadlı kimsenin doktora tezi tesadüfen Mukanov'un eline geçer. Tezde ileri sürülen düşünceleri okuyarak çok sinirlenen yazar bu sözlerle tepkisini gösterir: "Bunlar Kazakların kökünü mü kurutmak istiyorlar?! Kazak okullarını kapatmak gerek, onların geleceği yok, demek istiyorlar. Hayır, ben savunmaya katılayım. İlmî kurulun üyesi olmasam bile, kendi fikrimi gidip söyleyeceğim. Buna geçit vermemek gerek!"

Eşinin tüm itirazlarına rağmen savunmaya katılan ve görüşlerini dile getiren Mukanov'u dinleyen olmaz, adayın tezi kabul edilir. Sebit Mukanov'un savunmaya giderken hazırladığı Rusça notların orijinali Sebit Mukanov müzesinde saklanmakta olup, Meriyam Mukanova hatıratında bunların Kazakça özetini sunmaktadır. Yazarın tez savunmasında ileri sürdüğü itirazlar şöyledir: "Çarlık yönetimi devrinde açılan ilk Rus okulları sömürge halkları için misyonerlik okullarıydı. Bundan 200 yıl önce bile Rus tarihçileri azınlıklar için açılan misyonerlik okullarının bu halkları sömürmenin zalimce bir usulü olduğunu yazdı. Bundan yüz yıl sonra bu fikri Sibiryalı Buryat aydını Dorji Bonzarov ve diğerleri de ifade ettiler. Çarlık Rusyasının okullarındaki misyonerlik faaliyetleri 19.yy. sonuna kadar sürdü, daha sonra o, "Ruslaştırma ile" birleşti. Adayın yere göğe sığdıramayarak övmekte olduğu "Rus-Kırgız" veya "tek tipleştirme" okulları, bu son gerici akımın meyveleridir..."

"... Aday çalışması boyunca Kazak okullarına dil uzatarak, oradaki yüzlerce pedagoğu; parti, sosyalist gençlik teşkilatı ve diğer kurumlara üye olanları ve nihayet orada okuyan milyonlarca kişiyi; o okullarda okuyarak, eğitim alarak, hayatın tüm sahalarında çalışmakta olan öğrencileri yok saymaktadır... Bu mühim meseleyi gözardı ederek, aday siyasî bir hataya düşmektedir..."

"... Adayın fikirlerine göre, gerçek anlamda enternasyonal terbiyeyi Kazak çocukları ancak karışık okullarda alabilirler. Ona göre, "Çoğunluğu oluşturan herhangi bir ulusun dilinin, devletin işleyişi açısından tüm uluslarca anlaşılır olması şarttır". Aday bununla ne demek istemektedir?..."

Yoksa, sadece sömürgecilerin dillerinde konuşup, o dillerde mi yazmak gerekir?.. Kazak okullarını kapatmakla ilgili olarak aday açıkça birşey söylemese de, tezin bütünlüğündeki mana böyledir..."

"... Millî okullar her halkın, her milletin kendisine can veren pınarlarıdır. Okul; dilin, edebiyatın ve basının, sanatın pek çok dalının, kısacası, milletin millet olarak kalmasının temelidir..."

"... Gençlerin enternasyonal terbiyesi denilen kutsal kavram söz konusu edildiğinde bile, ben millî Kazak okullarının kapatılmasına tamamen karşıyım..."

"... Benim vicdanım ideolojik temeldeki böylesi hatalara dayanamaz. Bu yüzden de ben kendi fikrimi ve muhalefetimi açıkça söylemeliyim"¹¹.

Mukanov'un millî dile verdiği önemi ortaya koyan diğer bir örneğe, oğlu Arıstan'ı Moskova'ya eğitim için gönderirken verdiği öğütlerde rastlamaktayız: "Arıstan sen Rusların arasına gidip, Kazakçayı büsbütün unutacaksın. Bu yüzden, sen bize mektupları sadece Kazakça yaz. Hataların olsun varsın. Fikirlerini Kazakça ifade et, utanma. Öğrenirsin". Babasının öğüdünü dinleyen Arıstan'ın ilk mektuplarında gülünç hatalar bulunsa da, sonrasında babasının yardımıyla Kazakçasını düzeltmiş ve daha sonra da sadece Kazakça konuşur hale gelmiştir¹².

Velut bir yazar olan Sebit Mukanov'un her gün yazı masasına oturup çalıştığını, gündelik işler yüzünden çalışmadığında gününü boşa geçmiş sayıp üzüldüğünü yine eşinin hatıratından öğrenmekteyiz. Yazarken dış dünyadan kendisini soyutlayan, tamamen eserine yoğunlaşan yazarın yazmaktan asla usanmadığı anlaşılmaktadır¹³.

Mukanov'un başarılı bir yazar olmasının yanı sıra, çok bilgili bir folklor araştırmacısı olduğu da bilinmektedir. Sebit Mukanov'un yakın dostu ve aynı zamanda dünürü olan yazar Gabit Müsiperov, damadı Arıstan'a şu itirafta bulunmuştur: "Arıstan, Sebit'le birlikte Kazakların tarihinin ve şeceresinin de bir kısmı gitti. Bizim aramızda halkımızın geleneklerini ve âdetlerini Sebit kadar derinlemesine bilen insan yok artık. Ben bazen "Sebit, ben falan yerde bir söz okudum, bunun manası nedir?" derdim, o hemen cevap verir, açıklardı"¹⁴.

Ömrünün sonlarına doğru doktorların çalışmasını yasakladığı Sebit Mukanov, Şokan Welihanov'un hayatını anlattığı "Akkan Juldız" romanını bitiremeyeceğini sezince, "Kazak Kawımı" (Kazak Kavmi) adlı folklor araştırmasına dört elle sarılarak onu bitirir. Kendisi öldükten sonra bu kitap,

¹¹ a.g.e., s.65-67.

¹² a.g.e., s.67.

¹³ a.g.e., s.68.

¹⁴ a.g.e., s.72.

epeyce kısaltılmış, adı (muhtemelen tehlikeli olduğu düşünülerek) "Halık Mirası" (Halk Mirası) olarak değiştirilmiş ve bu şekilde basılmıştır¹⁵.

Meriyam Mukanova'nın "Sagınışım Sebitim" adlı hatıratından, Sebit Mukanov'un şu isimlerle yakın dostluk kurduğu anlaşılmaktadır: Seken Seyfullin, Gabit Müsiperov, Melik Gabdullin, Muhtar Ewezov, Muzafar Elimbayev, İygibay Elibayev, İlyas Kabilov, Tursınbek Kekişev, Ebdijemil Nurpeyisov; Kazak halk ozanları Jambıl Jabayev ve Kenen Ezirbayev; Rus yazarları Yuriy Velyayev, Aleksey Tolstoy, Samuil Marşak, İvan Şuhov, Aleksey Bragin, Dimitriy Snegin ve Özbek yazarı Gafur Gulam.

III. Botagöz Romanının Konusu ve Şahıs Kadrosu

İlk kez 1938'de "Jumbak Jalaw" (Jumbak'taki Bayrak) adıyla basılan roman, yazarın yaptığı bazı değişikliklerden sonra 1953 yılında bu kez "Botagöz" adıyla okuyucuyla buluşmuştur. Sebit Mukanov "Botagöz"de Ekim 1918 devriminin öncesinde ve devrim sürecinde Kazak bozkırında yaşanan olayları sosyalist bakış açısıyla yansıtmıştır.

Yazarın romandaki bu yaklaşımı romanın yazıldığı yıllardaki edebiyat anlayışına tamamen uymaktadır. Zira "Botagöz"ün "Jumbak Jalaw" adıyla yazıldığı yıllarda Kazak yazarları eserlerinde ağırlıklı olarak Sovyet yönetimini övmekte, eski çarlık yönetiminin haksızlıklarını ve zulümlerini eleştirmekte ve devrim sonrasında Kazak toplumunun yapısında meydana gelen olumlu değişiklikleri sıralamaktaydı. Bu dönemde yazılan eserlerde görülen diğer bir özellik ise Kazak-Rus dostluğunun vurgulanması ve devrimin insanları birleştirici yönünün ön plana çıkartılmasıdır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında yazarların bu yaklaşımları değişecek ve öncelikli olarak vatanseverlik, kahramanlık, Sovyet hükümetinin savaş propagandası gibi konular ele alınacaktır¹⁶.

Yazar, romanda öncelikle Kazak bozkırının devrimden beş yıl önceki durumunu sergilemektedir: Çarlık Rusyasının sonuna doğru, imparatorlukta düzen iyiden iyiye bozulmuş; yolsuzluk, haksızlık, rüşvet ve adam kayırma had safhaya varmıştır. Rus olsun, Kazak olsun tüm idareciler bu bozuk düzenin temsilcileridir, bunların tamamı halkı ezmekte ve kendi çıkarlarını elde etmek konusunda hiçbir sınır tanımamaktadırlar. Din adamları da halkı kandırmakta ve onların inançlarını sömürmektedir. Kazak halkı, sabrının sonlarına doğru gelmekte fakat ne yapılması gerektiğini kestirememektedir.

¹⁵ a.g.e., s.99.

¹⁶ Orhan Söylemez, *Çağdaş Kazak Hikayeleri Antolojisi*, Ankara, Elips Yayınları, 2004, s.9-17.

Kazak bozkırı için tek umut, yeni yeni filizlenmekte olan sosyalizm gibi görünmektedir. Bu noktada ise romanın iki başkahramanı öne çıkmaktadır: Sosyalist Kazak aydınlarının simgesi olan Askar ve devrimin halkın geneline yayılmasında kadınların üstleneceği rolü simgeleyen ve romana da adını veren akıllı, cesur ve bilgili Kazak kızı Botagöz. İki kahramanın da ortak noktası fakir olmaları ve zor şartlarda büyümeleridir.

İdealize edilmiş olan bu iki başkahraman romanda karakter değil, tip olarak ön plana çıkmaktadır: Askar; genç, yakışıklı, ileri görüşlü, dürüst, gözüpek, yardımsever ve bilgili bir gençtir. Sosyalist mücadeleye atıldığı sıralarda, gençliğin verdiği toylukla, ihtiyatsız davranarak sürgün edilmesi dışında, dikkate değer hiçbir kusuru bulunmamaktadır. Botagöz ise güzelliği, zekası, ahlâkı ve cesaretiyle devrimci Kazak kadınının timsali olarak öne çıkmaktadır. Geleneksel yaşam tarzında kadına biçilen pasif role karşı çıkan Botagöz, sosyalist mücadeleye erkeklerle birlikte atılmaktan çekinmemiş, siyasî faaliyetlere katılmış ve devrim mücadelesinin zafere ulaşmasından sonra da ziraat mühendisi olarak yüksek bir kariyer sahibi olmuştur.

Roman her ne kadar toplumda yerleşik değerleri eleştirse ve bunların değiştirilmesi gereğini savunsa da, bu iki gencin birbirlerine aşık olma tarzları tamamen geleneksel kalıba uymaktadır: Birbirlerini görür görmez aşık olan Botagöz ve Askar, Kazak toplumunun gelenek ve göreneklerine uymuşlar, aşklarını birbirlerine açmamışlardır. Yakınlarının bu durumu sezmeleri ve halkın onlardan bahsetmeye başlamaları ile aşkları ilan edilmiş olmuştur. Öyle ki bu duruma resmî bir nitelik verme işini Botagöz'ün dayısı Amantay üstlenmiş ve iki gencin içinde buldukları gergin ve sessiz bekleyiş sürecini sona erdirerek ikisini sözlemiştir. Amantay; romanda eğitimsiz fakat sağduyulu, mert ve mücadeleci Kazak halkını temsil etmektedir. Mukanov'un Amantay tipini Sovyet devriminin halktan kopuk, seçkin bir hareket olmadığını göstermek için yarattığını düşünmekteyiz.

Botagöz'ün annesi ve ağabeyleri romanda tek yönlü ve silik tipler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulbergen; fedakâr, cefakâr ve müşfik anne tipinin bir örneğidir. Büyük ağabey Baltabek sessiz sakin yapısı, ortanca ağabey Temirbek kuvveti ve bönlüğe varan saflığı, küçük ağabey Kenjetay ise girişkenliği ve öğrenmeye olan hevesiyle romanda yer almaktadır. Baltabek'in genç yaşta veremden ölen eşi Aybala temiz yürekli, iyiliksever ve geleneksel Kazak kültürüne bağlı bir kadındır, görünmesi Botagöz'ün mutluluğu için ona kol kanat germeye çalışmaktadır.

Romandaki en renkli tiplerden birisi kuşkusuz Bürkitbay'dır. Önceleri acımasız ve açgözlü toprak ağası İtbay'ın sadık bir adamı olarak görünen Bürkitbay, daha sonra içinde taşıdığı iyiliği gün yüzüne çıkarmış ve Botagöz ile

Askar'ın aşkının samimî bir destekçisi olmanın yanısıra, Amantay'ın başlattığı devrim mücadelesine de yürekten katılmıştır.

Askar'ın fikir hocası olarak ön plana çıkan Rus sosyalisti Kuznetsov, onu hem ideolojik açıdan şekillendirmekte hem de fiilî mücadele yöntemleri konusunda Askar'ı ve diğer kahramanları bilgilendirmektedir. Romandaki diğer olumlu tipler olan Asan ve Sagit, Askar'dan gördükleri yardım ve dostluğun getirdiği vefa duygusuyla Botagöz'e ve küçük oğluna ellerinden gelen her türlü desteği sunmaktadırlar. Romandaki diğer olumlu tipler gibi Asan ve Sagit de başlangıçta Botagöz ve Askar'ın aşkının önündeki engelleri kaldırma amacını taşıırken, daha sonra bu aşkın da ötesinde olan devrim mücadelesini idrak ederek buna yürekten katılmışlardır.

Çarlık muhafız alayının subaylarından olan Aleksey Kulakov, romandaki en önemli olumsuz tiptir. İçki ve kadın düşkünü olan Kulakov, zalim ve kendini beğenmiş bir adamdır. Askar ile Botagöz'ün aşkı önünde büyük bir engel teşkil eden bu subay, aynı zamanda çarlık yönetimine sarsılmaz sadakatiyle Sovyet devriminin de düşmanıdır. Çarlık idaresinin haksızlıklarına karşı isyan eden Amantay ve çetesine karşı savaşta acımasız ve gaddar yönünü sergileyen Aleksey Kulakov, romanın sonuna kadar bir gerilim unsuru olarak varlığını sürdürmektedir.

Zalim, hilekâr, menfaatçi ve dalkavuk toprak ağası İtbay, romandaki bir diğer kötü tiptir. Adeta kötülük etmek için doğmuş biri olan İtbay, tıpkı Aleksey Kulakov gibi şehvet düşkünüdür. Botagöz'ü elde etmek için hiçbir kötülüğe ve hileye başvurmadan çekinmeyen İtbay, sonunda kötülüklerinin cezasını çarlık yönetimine ve onun işbirlikçilerine karşı ayaklanan halkın elinden bulacaktır. İtbay'ın Baltabek tarafından öldürülmesi aile şerefini kurtarmak isteyen bir adamın intikamı olmasının yanı sıra, sınıf çatışması açısından da dikkate değerdir. Zira Baltabek uzun süre İtbay'ın yanında, neredeyse karın tokluğuna çalışarak onun tarafından sömürülmüştür.

Rüşvetçi, ahlâksız ve acımasız polis memuru Koşkin, Çarlık Rusyasının yozlaşmış memurlarını temsil etmektedir. Toprak ağası İtbay'ın katibi olan uyanık, sinsî, sahtekâr Gorbunov ise bozulmuş düzenden istifade etmenin bütün hilelerini bilen bir kimsedir. İtbay'ın tembel, iradesiz ve zevkine düşkün kardeşi Elibay, karakterindeki tüm uyusukluğa rağmen, halkı sömürme fırsatı eline geçtiğinde bundan geri kalmamaktadır. Fakir halkın elinde avucunda ne varsa alıp, onları davalarını halledeceği konusunda kandıran avukat Kuzgınbayev, kendi halkına yabancılaşmış ve yozlaşmış, menfaat düşkünü Kazak aydınlarının timsali olarak görünmektedir. Romanın sonlarına doğru olaylara müdahil olan Baytöbet de, tıpkı İtbay gibi, çıkarıcı ve zalim bir toprak ağasıdır.

Milliyetçi Kazak aydınları romanda amansızca eleştirilmekte, adeta karalanmaya çalışılmaktadır. Çarlık Rusyasında önemli bir siyasî mevkiye sahip olan Bazarhan, halkçı ve milliyetçi görünmekle birlikte, kendi siyasî ikbalini düşünen ve halkı hiçe sayan bir tiptir. Bazarhan'ın milliyetçiliği de samimî değildir, zira bir Rusla evlenmiş olan bu adam, evde "Boris Alekseyeviç" adını kullanmakla Kazak kimliğinden hayli uzaklaşmış görünmektedir.

Bazarhan'ı akıl hocası olarak kabul eden Madiyar, ondan daha az entellektüel olmakla birlikte, savunduğu fikirler daha kesin ve istikrarlıdır: Ruslardan nefret eden ve Kazakların onların hakimiyetinden kurtulması gerektiğini savunan Madiyar, aynı zamanda dindar bir kimsedir. Bu noktada, dinî inancı olmayan ve nabza göre şerbet veren Bazarhan'dan ayrılmaktadır. Zalim toprak ağası İtbay'ın oğlu Sarıbas da menfaatini milliyetçi Alaş aydınlarına katılmakta gören, fakat millî değerlerden hayli uzaklaşmış, yoz bir tip olarak tasvir edilmektedir.

Romanın konusunu ve şahıs kadrosunu ana hatlarıyla özetledikten sonra, yazarın tüm roman boyunca din kurumuna ve dindarlara karşı takındığı olumsuz tutumdan kısaca bahsetmek istiyoruz. Din adamları olan Şeyh Gaynolla ve Akbas Hoca, halkı sömürerek onların sırtından geçinen sahtekâr ve riyakâr tiplerdir. Romandaki olumlu tiplerin hiçbirini dinî inanç taşımazken, olumsuz tipler olan İtbay, oğlu Sarıbas, Madiyar ve Baytöbet müslümandırlar. Romanda hiçbir samimî müslümandan söz edilmemesi oldukça dikkat çekicidir, dindarlık olumsuz tiplere has bir nitelik olarak görünmektedir. Sebit Mukanov'un bu yaklaşımının kendi düşünce ve inançlarından mı, yoksa romanı yazmış olduğu Stalin devrindeki baskılardan mı ileri geldiğini kesin olarak söylemek zordur, ancak yazarın "Kızıl Profesörlük Enstitüsü"nü bitirdiğini ve Kazakistan Ulusal Parti Üniversitesinde "profesör" olarak görev yaptığını dikkate alacak olursak, dine karşı tutumunun samimî olma ihtimali yüksektir.

Romanda din kurumuna karşı bir tutum sergileyen yazarın, İslam diniyle ilgili verdiği bilgiler de güvenilir olmaktan uzaktır. Buna en güzel örneği Mukanov'un “Kureyş Suresi” hakkında verdiği yalan yanlış bilgi oluşturmaktadır: “Kur'an'da "li ilâfî kureyşin" diye başlayan bir ayet olacaktı, o ayetin dediğine göre, Arap memleketlerinde Kureyş adlı bir kabile vardı, o kabilenin insanları Tanrı'yı tanımadıkları için, gökten melekler gelip taş atmış, onların soyunu sülalesini kurutmuştu"¹⁷. Oysa Kureyş Suresi'nin bahsedilen bu olaylarla hiçbir ilgisi yoktur: "Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla. 1- (Güven sağlayıp) Kureyş'i alıstırdığı için; 2- Onları kış ve yaz yolculuğuna alıstırdığı için; 3- Bu Ev'in Rabbine kulluk etsinler. 4- O ki onları yedirip açlıktan kurtardı

¹⁷ Sebit Mukanov, *Botagöz*, Almatı, Jazuwşı Baspası, 1989, s.374.

ve onları korkudan güvene kavuşturdu."¹⁸ Yazarın "Fil Suresi" ve "Kureys Suresi"ni birbirine karıştırması ve çarpıtması sonucunda ortaya çıkan bu ifadeler, kendisinin İslam dini konusundaki bilgisizliğinden kaynaklanabileceği gibi, kötü niyetli olmasından da ileri geliyor olabilir. Ancak, sebep ne olursa olsun, bu tür ifadelerin ve yazarın romandaki din karşıtı tutumunun insanları dinden soğutabilecek nitelikte olduğu açıktır.

IV. Botagöz Romanının Dil Özellikleri

Kazak Türkçesinin bütün inceliklerini bilen Sebit Mukanov, romanında her şeyden önce çok zengin bir dil kullanmıştır. Öyle ki, romanda kullanılan kelimeler orta boy bir sözlük oluşturacak kadar çeşitlilik göstermektedir. Kelime kadrosundaki bu çeşitliliği sağlayan başlıca etkenler, Sebit Mukanov'un Kazak folkloru hakkındaki kapsamlı bilgisi ve geleneksel yaşam tarzını yakından tanınmasıdır. Yazar, eserinde edebî dilde dahi az kullanılan bazı sözcüklere yer vermiş, Kazak folkloruna ait kelimelerin yanı sıra geleneksel köy yaşantısına dair ayrıntıları ifade eden kelimeleri de bolca kullanmıştır.

Sebit Mukanov Kazak Türkçesine olan hakimiyetine rağmen, romanda pek çok Rusça kelime, söz grubu veya cümleye de yer vermiştir. Bunların çoğunluğu gereksiz kullanımlardır, zira Kazak Türkçesinde karşılıkları bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak "pojaluysta" (lütfen)¹⁹, "zvonit" (telefon etmek)²⁰, "perçatka" (eldiven)²¹, "pamyatnik" (anıt)²², "no" (ama)²³, "order" (emir)²⁴, "ne mogu" (yapamam)²⁵, "pamyat" (hafıza)²⁶, "On je, dyadya Amantay" (O, Amantay dayıdır)²⁷, "ne znaem" (bilmiyoruz)²⁸, "arestovayt" (tutuklayın)²⁹, "Kak ne znaeş? Znaeş!" (Nasıl bilmiyorsun? Biliyorsun!)³⁰ kelime ve cümleleri örnek verilebilir. Dile hakimiyeti son derece güçlü olan bir yazarın neden böyle gereksiz alıntılar yaptığını açıklamak zordur, belki bu durumu Stalin devrinin baskıcı atmosferinde "fazla millî" görünme endişesine

¹⁸ Süleyman Ateş, *Kur'anı-ı Kerim Tefsiri*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1995, 6. Cilt, s.3138.

¹⁹ *Botagöz*, s.179.

²⁰ *a.g.e.*, s.179.

²¹ *a.g.e.*, s.180.

²² *a.g.e.*, s.180.

²³ *a.g.e.*, s.180.

²⁴ *a.g.e.*, s.187.

²⁵ *a.g.e.*, s.322.

²⁶ *a.g.e.*, s.331.

²⁷ *a.g.e.*, s.363.

²⁸ *a.g.e.*, s.401.

²⁹ *a.g.e.*, s.401.

³⁰ *a.g.e.*, s.401.

bağlamak mümkün olabilir. Fakat romanlarını, gerekli gördüğünde, yeniden düzenlemekten kaçınmayan Mukanov'un gereksiz Rusça alıntıları zamanı ve fırsatı olduğu halde Kazakça kelime ve cümlelerle değiştirmedeği de bir gerçektir.

Yazar, metinde yer verdiği bazı Rusça kelimeleri dipnotta Kazakça olarak açıklamıştır, bu yaklaşım, muhtemelen yazarın halka kelimelerin Rusçalarını öğretmek istemesinden kaynaklanmaktadır; zira dipnotta açıklanan bu kelimelerin çoğu Kazakçada karşılığı bulunmayan çeşitli kavramlar, terimler ve resmî ifadelerdir: "dohodnaya statya" (giriş belgesi)³¹, "pirselen" (Rusya'dan göçüp gelenler)³², "Kreşin" (hristiyan olmuş Tatar)³³, "vospalenie legkih" (zatürre)³⁴, "vassal" (bağlı devlet)³⁵, "perevorot" (darbe)³⁶. Dipnotta açıklaması verilen bu tür kelimelerin bir kısmı Kazakça karşılığı bulunan ve hatta gündelik dile yerleşmiş sözlerdir, ayrıca birtakım Rusça cümlelerin de dipnotta açıklandığı görülmektedir ki bunlar da çok gerekli olmayan kullanımlardır: "vıpit za tsarya" (çar için iç)³⁷, "Serdtsse tsarevo v ruke bojiye" (Çarın kalbi tanrının elindedir)³⁸, "prekrasno" (harika)³⁹, "katok" (buz pateni)⁴⁰.

Mukanov Rusça kelime ve kelime gruplarını Kazakçaya çevirirken nadiren parantezlerden de yararlanmış, metinde önce ilgili kelime veya ifadenin Rusçası, daha sonra Kazakçası verilmiştir:

"korona" (taç)⁴¹, "derjava" (üzerinde haç olan yuvarlak, altın daire)⁴², "skipitr" (âsâ)⁴³, "dikkeri" (iki mumlu şamdan)⁴⁴, "trikkeri" (üç mumlu şamdan)⁴⁵.

Romanda halktan kimselerin diyaloglarına yer verilirken, Rusçadan ve Arapçadan gelen bazı kelime ve kelime gruplarının halk ağzında değişmiş

³¹ a.g.e., s.47.

³² a.g.e., s.223.

³³ a.g.e., s.281.

³⁴ a.g.e., s.371.

³⁵ a.g.e., s.375.

³⁶ a.g.e., s.376.

³⁷ a.g.e., s.40.

³⁸ a.g.e., s.185.

³⁹ a.g.e., s.312.

⁴⁰ a.g.e., s.312.

⁴¹ a.g.e., s.186.

⁴² a.g.e., s.186.

⁴³ a.g.e., s.186.

⁴⁴ a.g.e., s.186.

⁴⁵ a.g.e., s.186.

biçimleri tercih edilmiştir: "esmagzam" (ism-i azâm)⁴⁶, "Menşebek" (Menşevik)⁴⁷, "Bolşebek" (Bolşevik)⁴⁸, "Peterbor" (Petersburg)⁴⁹, "Meskew" (Moskova)⁵⁰, "kul kuvalda" (kulhuvallah)⁵¹, "saldat" (soldat)⁵², "Bolşabak" (Bolşevik)⁵³, "kezit" (gazet)⁵⁴.

Romandaki Tatarlar (Tatar imam, işadamı Muratov ve Saliha Nine) Tatarca ile Kazakçayı karıştırarak konuşmaktadırlar, yazarın bu karışık cümleleri dipnotta veya parantez içinde açıklama gereği duymaması iki Türk lehçesi arasındaki yakınlığı ortaya koymaktadır. Sadece bu durum bile, farklı Türk boylarını ayrı dilleri konuşan, ayrı milletler olarak gösteren Sovyet tezini çürütmektedir. Rusçayı çat pat konuşan Amantay ve Bürkitbay ile Kazakçayı az bilen Andrey, Koşkin ve Gorbunov'un da Kazakçayı ve Rusçayı birbirine karıştırarak konuştuklarını görmekteyiz. Yazarın bu yaklaşımı romanın anlatımını bozmamakta, tersine diyaloglara doğallık ve canlılık katmaktadır.

Sebit Mukanov'un Kazak folkloruna olan ilgisi ve bu konudaki büyük birikimi kendisini en çok romandaki atasözü ve deyimlerin fazlalığıyla hissettirmektedir. Romanın hemen her sayfasında yer alan deyimleri sıralamak çalışmamızın hacmini aşacaktır. "Botagöz" romanında 100 farklı atasözü geçmektedir; bunların bir kısmı yazarın okuyucuya hitap ettiği cümlelerde yer alırken, bazıları da romandaki kişilerin dilinden okuyucuya iletilmektedir. Romanda geçen atasözleri şunlardır:

- 1) Kazancının elinde, istediği yere kulp takar. (Qazanşınıñ erki bar, qaydan qulaq şığarsa.)⁵⁵
- 2) Kıza kırk evden yasak. (Qızğa qırıq üyden tıyuw.)⁵⁶
- 3) On üçte yuva sahibidir. (On üşte otaw fesi.)⁵⁷
- 4) Bir tokluda on kişinin hakkı vardır. (Bir toqtıda on kisiniñ qunı bar.)⁵⁸

⁴⁶ a.g.e., s.98.

⁴⁷ a.g.e., s.342.

⁴⁸ a.g.e., s.342.

⁴⁹ a.g.e., s.342.

⁵⁰ a.g.e., s.352.

⁵¹ a.g.e., s.357.

⁵² a.g.e., s.409.

⁵³ a.g.e., s.409.

⁵⁴ a.g.e., s.414.

⁵⁵ a.g.e., s.9.

⁵⁶ a.g.e., s.16.

⁵⁷ a.g.e., s.16.

⁵⁸ a.g.e., s.18.

5) Misafir olana kadar misafir utanır, misafir olduktan sonra ev sahibi utanır. (Qoŋaşa qonaq uyaladı, qoŋasın üy îesi uyaladı.)⁵⁹

6) Güçlünün sırtı değirmeni çeker. (Küştiniñ arqası dîirmen tartadı.)⁶⁰

7) Zenginın malı aziz, fakirin canı aziz. (Baydıñ malı ardaqtı, kedeydiñ janı ardaqtı.)⁶¹

8) Halkın ağzı velidir. (Köp awzı wéli.)⁶²

9) Kızıdan kim hoşlanmaz, kımızı kim içmez! (Qızğa kim qızıqpaydı, qımızdı kim işpeydi!)⁶³

10) Kısa ipilmeklemeye gelmez. (Qısqa jip kürmewge kemleydi.)⁶⁴

11) Yokluk cömert erin elini bağlar. (Joqşılıq jomart erdiñ qolın baylaydı.)⁶⁵

12) Kurt zayıflığını bildirmez, yabancıya tüylerini kabartır. (Böri arığın bilgizbes, sırtqa jünin qampaytar.)⁶⁶

13) Arsıza her gün düğün. (Arsızğa künde toy.)⁶⁷

14) Hakime gitme, rüşvet ver. (Bîge bara berme, para ber.)⁶⁸

15) Bahtı açık adamın yengesi önüne çıksın. (Jolı bolar jigittiñ jeñgesi aldınan şıqsın.)⁶⁹

16) Köydekinin ağzı kokmuş. (Awıldağınıñ awzı sasıq.)⁷⁰

17) At olacak tay yalnızlığa heveslidir, adam olacak çocuk misafire heveslidir. (At bolatın tay sayaaqqa üyir, adam bolatın bala qonaqqa üyir.)⁷¹

18) Ticarete dostluk yoktur. (Sawdada dostıq joq.)⁷²

⁵⁹ a.g.e., s.18.

⁶⁰ a.g.e., s.27.

⁶¹ a.g.e., s.41.

⁶² a.g.e., s.44.

⁶³ a.g.e., s.45.

⁶⁴ a.g.e., s.46.

⁶⁵ a.g.e., s.46.

⁶⁶ a.g.e., s.46.

⁶⁷ a.g.e., s.46.

⁶⁸ a.g.e., s.80.

⁶⁹ a.g.e., s.94.

⁷⁰ a.g.e., s.95.

⁷¹ a.g.e., s.97.

⁷² a.g.e., s.98.

- 19) Halk ağasız, kürk yakasız olmaz. (El ağasız, ton jağasız bolmaydı.)⁷³
- 20) Kum toplanıp taş olmaz. (Qum jıyılıp tas bolmas.)⁷⁴
- 21) Halk tükürse göl olur. (Köp tükirse köl boladı.)⁷⁵
- 22) Halk korkutur. (Köp qorqıtadı.)⁷⁶
- 23) Halkı kötöleyen kişi gömülmeden kalır. (Köpti jamandağan kömüwsiz qaladı.)⁷⁷
- 24) Korkan kişiye çift görünür. (Qorıqqanğa qos körinedi.)⁷⁸
- 25) Kanunun yolu dardır. (Zaǵnıñ jolı tar.)⁷⁹
- 26) Oğul gider yerine, kız gider erine. (Ul ketedi jayına, qız ketedi bayına.)⁸⁰
- 27) Çekirgeden korkan darı ekmez. (Şegirtkeden qorıqqan egin ekpeydi.)⁸¹
- 28) Baba demekle can kalmaz. (Éke degenmen jan qalmaydı.)⁸²
- 29) Ulu kişiyle inatlaşma. (Ulıqpen tirespe.)⁸³
- 30) Yılamı üçe bölseler de kertenkele kadar kuvveti var. (Jılandı üş kesse de kesirtkedeı quwatı bar.)⁸⁴
- 31) Ata bindin, ecele bindin. (Atqa mindiñ, ajalğa mindiñ.)⁸⁵
- 32) Boş ele dua fayda etmez. (Qurğaq qolğa bata jürmeydi.)⁸⁶
- 33) Yiğitler çekişmeden dost olmaz. (Er şekispeı bekispeıdı.)⁸⁷
- 34) Boş kaşık ağız yırtar. (Qurğaq qasıq awız jırtadı.)⁸⁸

⁷³ a.g.e., s.100.

⁷⁴ a.g.e., s.100.

⁷⁵ a.g.e., s.100.

⁷⁶ a.g.e., s.100.

⁷⁷ a.g.e., s.100.

⁷⁸ a.g.e., s.101.

⁷⁹ a.g.e., s.103.

⁸⁰ a.g.e., s.103.

⁸¹ a.g.e., s.103.

⁸² a.g.e., s.104.

⁸³ a.g.e., s.113.

⁸⁴ a.g.e., s.116.

⁸⁵ a.g.e., s.127.

⁸⁶ a.g.e., s.128.

⁸⁷ a.g.e., s.128.

35) Bitecek işin başına, iyi kimse gelir. (Biter istiñ başına, jaqsı keler qasına.)⁸⁹

36) Yiğidin boynunda kıl urgan çürümez. (Er moynında qıl arqan şirimeydi.)⁹⁰

37) Hizmet et de nazın geçsin. (Qızmet qıl da mindet qıl.)⁹¹

38) Güç kazan gibi kaynıyor, güreşmeye derman yok. (Küş qazanday qaynaydı, küreserge dërmen joq.)⁹²

39) İtin sahibi varsa, kurdun tarısı var. (İttiñ îesi bolsa, bõriniñ tẽñirisi bar.)⁹³

40) Çok yaşayana sorma, çok şey görene sor. (Köp jasağannan surama, köpti körgennen sura.)⁹⁴

41) Bir yıla tavşan derisi de dayanır. (Bir yılğa qoyan terisi de şıdaydı.)⁹⁵

42) Yoğurt istemeye gelip, kovanı saklama. (Ayran suray kep, şelegiñdi jasırma.)⁹⁶

43) Kadın gayrete gelirse, kazan kaynatır. (Qatın qayrattansa qazan qaynatadı.)⁹⁷

44) Halkla görülen ulu düğündür. (Köppen körgen ulı toy.)⁹⁸

45) Altın görse melek bile yoldan sapar. (Altın körse perişte joldan tayadı.)⁹⁹

46) Büyük sözünde ayıp yoktur. (Ulı sözde uyattıq joq.)¹⁰⁰

47) Kötü söylemeyen iyi yoktur. (Jaman aytpağan jaqsı joq.)¹⁰¹

⁸⁸ a.g.e., s.128.

⁸⁹ a.g.e., s.128.

⁹⁰ a.g.e., s.129.

⁹¹ a.g.e., s.129.

⁹² a.g.e., s.148.

⁹³ a.g.e., s.150.

⁹⁴ a.g.e., s.167.

⁹⁵ a.g.e., s.167.

⁹⁶ a.g.e., s.170.

⁹⁷ a.g.e., s.199.

⁹⁸ a.g.e., s.204.

⁹⁹ a.g.e., s.216.

¹⁰⁰ a.g.e., s.253.

¹⁰¹ a.g.e., s.253.

- 48) Kaygısız kişi sade suyla semirir. (Qayğısız qara suwğa semiredi.)¹⁰²
- 49) Bela gelince kımıran¹⁰³ ekşir. (Qırsıqqanda qımıran iriydi.)¹⁰⁴
- 50) Çalılığa sığınan serçe sağ kalır. (Butağa qorğalağan torğay da qaladı.)¹⁰⁵
- 51) İyiler görmek içindir. (Jaqsını körmek üşin.)¹⁰⁶
- 52) Allah demekle can kalmaz. (Alla degenmen jan qalmaydı.)¹⁰⁷
- 53) Başa gelen belaya, baştan kulak sadakadır. (Basqa kelgen péleden, bastan qulaq sadağa.)¹⁰⁸
- 54) Erkek toklu kurbanlık. (Erkek toqtı qurbandıq.)¹⁰⁹
- 55) Yiğidin kanadı attır. (Er qanatı at.)¹¹⁰
- 56) Dağılan kazları toplanan kargalar yer. (Tozğan qazdı toptanğan qarğa jeydi.)¹¹¹
- 57) Kaçan düşmana kadın erdir. (Qaşqan jawğa qatın er.)¹¹²
- 58) Düşmana acıyan, yaralı kalır. (Jaw ayağan jaralı qaladı.)¹¹³
- 59) Gelinin yüzünü kim açarsa o yakındır. (Kelinniñ bettin kim açsa sol istiq.)¹¹⁴
- 60) Mızrak boyu kan yağsa da akraba dayanamaz. (Nayza boyı qan jawsa, şıdamaydı tuwısqan.)¹¹⁵
- 61) İt hıncını turnadan alır. (İt aşuwın turnadan aladı.)¹¹⁶
- 62) Eklemsiz yere bıçak vurma (Buwınsız jerge pışaq urma)¹¹⁷

¹⁰² a.g.e., s.255.

¹⁰³ Kımıran: Mayalanmış deve sütü.

¹⁰⁴ Botagöz, s.258.

¹⁰⁵ a.g.e., s.265.

¹⁰⁶ a.g.e., s.265.

¹⁰⁷ a.g.e., s.270.

¹⁰⁸ a.g.e., s.270.

¹⁰⁹ a.g.e., s.270.

¹¹⁰ a.g.e., s.271.

¹¹¹ a.g.e., s.275.

¹¹² a.g.e., s.275.

¹¹³ a.g.e., s.276.

¹¹⁴ a.g.e., s.280.

¹¹⁵ a.g.e., s.285.

¹¹⁶ a.g.e., s.293.

63) Uzaktan arabayla gitmektense, yakından torbaya doldur. (Alıstan arbalağanşa, jaqınnan dorbala.)¹¹⁸

64) Uzaktaki evliyadan, yakındaki bilge yeğdir. (Alıstağı éwlieden yaqındağı maşayih.)¹¹⁹

65) Elde olanın değeri yok. (Qolda bardıñ qadiri joq.)¹²⁰

66) Eşe dosta itibarım yok, yüzümü görüyor; kadına itibarım yok, bedenimi görüyor. (Ağayınğa qadirim joq betimdi köredi, qatınğa qadirim joq etimdi köredi.)¹²¹

67) Otuz diştən çıkan söz, otuz boyu olan memlekete ulaşır. (Otuz tisten şıqqan söz, otuz ruwlı elge jetedı.)¹²²

68) Baytal¹²³ dört nala koşsa bile yarış kazanamaz. (Baytal şawıp béyge almas.)¹²⁴

69) Doğduğunu saklıyorsun, ölümünü ne yapacaksın? (Tuwğanıñdı jasırasıñ, ölgeniñdi qaytesıñ?)¹²⁵

70) Eve gelince ev kadar suçunu affet. (Üyge kelgesin üydey künésin keş.)¹²⁶

71) Ağzı yanan üfleyerek yer. (Awzı küygen ürip işedi.)¹²⁷

72) Birinin eceli ateşten, birininki sudandır. (Birewdiñ ajalı ottan, birewdiki suwdan.)¹²⁸

73) Ölenin ardından ölmek yok. (Ölgen artınan ölmek joq.)¹²⁹

74) Devrin tilki ise, tazı olup yakala. (Zamanıñ tülki bolsa, tazı bop bir şalıp qal.)¹³⁰

¹¹⁷ a.g.e., s.297.

¹¹⁸ a.g.e., s.311.

¹¹⁹ a.g.e., s.311.

¹²⁰ a.g.e., s.311.

¹²¹ a.g.e., s.311.

¹²² a.g.e., s.311.

¹²³ Baytal: Dört yaşındaki erkek at.

¹²⁴ Botagöz, s.311.

¹²⁵ a.g.e., s.330.

¹²⁶ a.g.e., s.330.

¹²⁷ a.g.e., s.338.

¹²⁸ a.g.e., s.348.

¹²⁹ a.g.e., s.351.

¹³⁰ a.g.e., s.352.

75) Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur. (Taw tawğa qosılmaydı, adam adamğa qosıladı.)¹³¹

76) Akılsız dosttan, akıllı düşman yeğdir. (Aqılsız dostan, aqıldı düşpan artıq.)¹³²

77) Dostun da düşmanın da yiğit olsun. (Dosiñ da duşpanıñ da er bolsın.)¹³³

78) Halkın dileği göldür. (Köp tilewi köl.)¹³⁴

79) Atın toynağına tay basar. (At tuyağın tay basar.)¹³⁵

80) Kurt zayıflığını belli etmez. (Böri arıgın bilgizbes.)¹³⁶

81) Kibar kişi sırrını saklamaz. (Sıpayı sırn jasırmas.)¹³⁷

82) Kefen giyenden ümidini kes, kepenek giyenden ümidini kesme. (Kebin kîgennen tüñil, kebenek kîgennen tüñilme.)¹³⁸

83) Verirsen alırsın, ekersen biçersin. (Berseñ alarsıñ, ekseñ orarsıñ.)¹³⁹

84) Kapı göreni alma, beşik göreni al. (Esik körgendi alma, besik körgendi al.)¹⁴⁰

85) Yüzü güzel olandan umudunu kesme. (Tüsi îgiden tüñilme.)¹⁴¹

86) Ata binse, kendi köyünden olsun. (At minse awılınan.)¹⁴²

87) Azgın halkın canına efendisi okur. (Azgın eldiñ tübine taqsır jeter.)¹⁴³

88) Sıçanda tüy bittikçe cimrileşir. (Tışqanda tüy bitken sayın qaltrawıq.)¹⁴⁴

¹³¹ a.g.e., s.353.

¹³² a.g.e., s.353.

¹³³ a.g.e., s.353.

¹³⁴ a.g.e., s.395.

¹³⁵ a.g.e., s.396.

¹³⁶ a.g.e., s.399.

¹³⁷ a.g.e., s.399.

¹³⁸ a.g.e., s.399.

¹³⁹ a.g.e., s.400.

¹⁴⁰ a.g.e., s.402.

¹⁴¹ a.g.e., s.402.

¹⁴² a.g.e., s.402.

¹⁴³ a.g.e., s.408.

¹⁴⁴ a.g.e., s.411.

89) Alaca koyunu kısım kısım kırkan, yüne doymaz. (Ala qoydı böle qırıqqan jünge jarımaydı.)¹⁴⁵

90) Kocadan ayrılrsa da memleketten ayrılmaz. (Erden ketse de, elden kepteydi.)¹⁴⁶

91) Kel hıncını kaşınmakla alır. (Taz aşuwın tırnawmen aladı.)¹⁴⁷

92) Kaybolmanın ayıbı yok, tekrar sürüsünü bulduktan sonra. (Adasqanniñ ayıbı joq, qayıtp üyirin tapqasın.)¹⁴⁸

93) Maşa uzun olursa, el yanmaz. (Kösew uzın bolsa, qol küymeydi.)¹⁴⁹

94) Halka toprak saçamazsın. (Köpke topraq şaşa almassıñ.)¹⁵⁰

95) Mal acısı, can acısıdır. (Mal aşuwı, jan aşuwı.)¹⁵¹

96) Yiğit adamın iki kez konuşması, ölmesidir; meşe ağacının eğilmesi, kırılmasıdır. (Er jigittiñ eki söylegeni ölgeni, emen ağaştıñ iñgeni sıñğanı.)¹⁵²

97) Yel olmazsa otun başı kımıdamaz. (Jel bolmasa şöp bası qıymıldamaydı.)¹⁵³

98) Gördüm demek çok söz, görmedim demek bir sözdür. (Kördim degen köp söz, körmedim degen bir söz.)¹⁵⁴

99) Düşmanın toprağına da bir baraka dik. (Jawdıñ jerine de bir qos tik.)¹⁵⁵

100) Ümitsiz, şeytandır. (Ümitsiz saytan.)¹⁵⁶

¹⁴⁵ *a.g.e.*, s.425.

¹⁴⁶ *a.g.e.*, s.425.

¹⁴⁷ *a.g.e.*, s.428.

¹⁴⁸ *a.g.e.*, s.429.

¹⁴⁹ *a.g.e.*, s.430.

¹⁵⁰ *a.g.e.*, s.432.

¹⁵¹ *a.g.e.*, s.433.

¹⁵² *a.g.e.*, s.434.

¹⁵³ *a.g.e.*, s.449.

¹⁵⁴ *a.g.e.*, s.453.

¹⁵⁵ *a.g.e.*, s.466.

¹⁵⁶ *a.g.e.*, s.466.

V. SONUÇ

Sovyet dönemi Kazak edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Sebit Mukanov, romanları ve tiyatro oyunlarının yanı sıra folklor araştırmalarıyla da tanınmaktadır. Makalemizde yazarın yaşamı ve eserlerinden bahsettikten sonra, eşinin yazdığı hatıratın yararlanarak, Mukanov'un kişiliği ve sosyal çevresi hakkında bilgi vermeye çalıştık. Yazarın en önemli romanlarından biri olan Botagöz'ün konusunu özetledikten ve romandaki şahıs kadrosunu kısaca tanıttıktan sonra, eserin bazı dil özelliklerine değindik. Bu bağlamda, romanda kullanılan alıntı sözcükleri ve cümleleri inceledik. Ayrıca, folklor unsurlarının geniş ölçüde yer aldığı romanda geçen 100 adet atasözünü çalışmamıza ekledik.

KAYNAKÇA

- Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerîm Tefsîri*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyatı, 1995, 6. Cilt.
- Gürsu, Uğur, *Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2009.
- Januzakov, Telgoja, *Kazak Tilinin Sözdigi*, Almatı, Dayk-Press Yayınevi, 1999.
- Kazak Edebiyeti Ensiklopediyalık Anıktamalık*, Almatı, Aruna Yayınevi, 2005.
- Kenesbayev, İsmet, *Frazeologiyalık Sözdik*, Almatı, Arıs Yayınevi, 2007.
- Koç, Kenan; Bayniyazov, Ayabek; Başkapan, Vehbi, *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Türkistan, Turan Yayınevi, 2003.
- Mukanov, Sebit, *Botagöz*, Almatı, Jazuwşı Yayınevi, 1989.
- Mukanov, Sebit, *Möldir Mahabbat*, Almatı, Atamura Yayınevi, 2006.
- Mukanova, Meriyam, *Sagınışım Sebitim*, Almatı, Ölke Yayınevi, 2000.
- Söylemez, Orhan, *Çağdaş Kazak Hikayeleri Antolojisi*, Ankara, Elips Yayınları, 2004.